

Борецька М.Ю., аспірантка кафедри соціології, Львівський національний університет імені Івана Франка, вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна,
email: boretskaamarta@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0651-7898>

ПАРАДИГМАЛЬНІ РАМКИ СОЦІОЛОГІЧНОЇ РЕФЛЕКСІЇ ЦІННОСТЕЙ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ

У статті здійснено компаративний огляд і систематизацію провідних когнітивно-методологічних рамок соціологічного знання щодо осмислення цінностей. Зіставлено поняття “цінність” за двома групами метапарадигм: за лінією класики й лінією некласики (з їхніми сучасними модифікаціями). Проаналізовано аксіоматичні ядра класичної, неокласичної, посткласичної, некласичної та постнекласичної метапарадигм, що дозволило реконструювати історико-хронологічну еволюцію гносеологічних підходів до феномена цінностей. Показано пізнавальний потенціал усіх рівнів соціологічного аналізу (мікро-, мезо-, макро- та мегарівня) у вивченні аксіологічних просторів. Окреслено головні тенденції сучасного дискурсу в цій тематиці: зближення об’єктивістських і суб’єктивістських традицій; посилення внутрішньої та зовнішньої міждисциплінарності у зв’язку з новими методологічними поворотами; розширення методологічних можливостей дослідження цінностей завдяки поєднанню кількісних, якісних, візуальних і дискурсивних методів. Авторка висуває гіпотезу про можливість формування трансдисциплінарних підходів як потенційного напрямку подальшої еволюції наукового (соціологічного) знання. Акцентується увага на органічній єдності теоретичних засновків і методів емпіричних досліджень. Зазначається, що узгодження різних теоретичних моделей цінностей з релевантними емпіричними стратегіями є важливим кроком до створення інтегрованої концептуальної основи їх соціологічного вивчення. Робиться висновок про потребу застосування процедур методологічної та методичної тріангуляції в соціологічних студіях стосовно цінностей. На основі здійснених узагальнень виокремлено три виміри теоретичного аналізу цінностей: парадигмально-стратегічний, аналітичний (тобто за рівнями) та процесуально-тактичний. Запропоновано структуровану аналітичну схему для соціологів, яка слугує орієнтиром для узгодження теоретичної позиції, рівнів аналізу і методів дослідження цінностей.

Ключові слова: цінності, ціннісна система, ціннісні орієнтації, аксіологічний простір, парадигма, метапарадигма, методологічний поворот, міждисциплінарність, тріангуляція.

Boretska M.Yu., PhD student, Department of Sociology, Ivan Franko National University of Lviv, 1, Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine, email: boretskaamarta@gmail.com, ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0003-0651-7898>

PARADIGMATIC FRAMEWORKS OF SOCIOLOGICAL REFLECTION OF VALUES: A THEORETICAL AND METHODOLOGICAL SYSTEMATISATION

The article presents a comparative review and systematisation of the principal theoretical and methodological frameworks of sociological knowledge concerning the conceptualisation of values. The concept of “value” is examined through two groups of metaphors – classical and

non-classical (along with their contemporary modifications). The axiomatic cores of the classical, neoclassical, post-classical, non-classical, and post-non-classical metaparadigms are analysed, which makes it possible to reconstruct the historical evolution of epistemological approaches to the phenomenon of values. The cognitive potential of the micro-, meso-, macro-, and mega-levels of sociological analysis in the study of axiological spaces is also demonstrated. The key tendencies shaping contemporary theoretical discourse in this field are delineated: the growing convergence between objectivist and subjectivist traditions; the intensification of both internal and external interdisciplinarity prompted by recent methodological turns; and the broadening of methodological capacities for the sociological study of values through the combined use of quantitative, qualitative, visual, and discursive methods. A further assumption is proposed regarding the potential emergence of transdisciplinary approaches as a prospective direction in the continued evolution of scientific (sociological) knowledge. Emphasis is placed on the organic unity of theoretical premises and empirical research methods, as well as on the applicability of theory and methodological triangulation in studies of values. It is additionally noted that aligning diverse theoretical models of values with relevant empirical strategies constitutes an important step towards developing an integrated conceptual foundation for their sociological investigation. Based on the conducted generalisations, three dimensions of the theoretical analysis of values are distinguished: the paradigmatic-strategic, the analytical (level-based), and the processual-tactical. In addition, a structured analytical framework is proposed to guide sociologists, in aligning theoretical positioning, levels of analysis, and methodological approaches to the study of values.

Keywords: values, value system, value orientations, axiological space, paradigm, metaparadigm, methodological turn, interdisciplinarity, triangulation.

Багатоаспектність поняття “цінність” забезпечує йому стійку присутність у понятійно-категоріальних апаратах багатьох наук соціогуманітарного, технічного та навіть природничо-наукового компендіуму. Кожна з них формує його власну дефініційну модель відповідно до свого предметного поля; соціологія не становить винятку. Крім того, завдяки своїй генералізуючій природі вона вирізняється найбільш розлогим набором напрямів, підходів, метапарадигм, парадигм, теорій і концепцій осмислення цього феномену, а також методів їхнього емпіричного дослідження. Кардинальні соціальні зміни кінця XX – початку XXI ст. додатково збагатили теоретичне меню соціології, сприяючи формуванню її мультипарадигмальної архітектоніки та загальної поліфонії сучасного соціологічного знання.

Сучасна зарубіжна соціологія сформувала потужний аксіологічний доробок, значна частка якого концептуально прив’язана до окремих метапарадигм [1], і спирається переважно на класичні концепції (зокрема, Ш. Шварца [2], Р. Інглгарта [3], М. Рокіча [4] та інших), водночас пропонуючи їх критичне переосмислення в умовах викликів пізньомодерного суспільства [5; 6]. При цьому кожен з цих підходів має власні аналітичні обмеження – від універсалістських припущень у моделях Ш. Шварца до спрощених дихотомій у концепції постматеріалізму Р. Інглгарта, що зумовлює потребу ширшого парадигмального й методологічного осмислення ціннісних феноменів. На цьому тлі посилюється інтерес до підходів критичного та міждисциплінарного спрямування, які трактують аксіопростір як множинну, гнучку й динамічну систему, чутливу до соціальних трансформацій. Така оптика чітко проявляється в сучасних дослідженнях, присвячених глобальним ціннісним ланд-

шафтам [7]; морально-ситуативній конфігурації цінностей у процесі колективної дії [8]; культурним змінам на основі даних міжнародних ціннісних досліджень [9; 10]; а також мережевій природі цінностей у контексті цифровізації тощо [11]. Такі напрацювання демонструють, що цінності не є стабільними структурними одиницями, а формуються та переосмислюються в умовах соціальних, технологічних і культурних зрушень. У національному контексті подібні процеси мають власну траєкторію розвитку.

В українській соціологічній традиції завсідниками ціннісної проблематики вважаються Н. Паніна [12], А. Ручка [13], В. Бакіров, Л. Сокурянська [14], Н. Костенко [15] та інші. Значний внесок у цьому контексті становлять також результати багаторічних моніторингів та аналітичні звіти щодо стану українського соціуму, зокрема його аксіопростору, які презентують колектив Інституту соціології НАН України [16–18]. Чималий пласт ціннісних досліджень у вітчизняній соціології пов'язаний із модернізаційними процесами, які в різні історичні періоди (після здобуття Україною незалежності, Револуції Гідності, російської агресії тощо) фіксували трансформації ціннісних орієнтацій українського суспільства під впливом структурних змін, соціальних криз і переходів між етапами модернізації [19–21]. У цих працях теж послідовно простежується теза, що цінності є динамічними утвореннями, які змінюються разом із інституційним та культурним контекстом. Окремі публікації з цього обсягу в умовах триваючої російсько-української війни часто виходять за межі соціології та віддзеркалюють активізацію міждисциплінарних пошуків у річниці досліджень взаємозв'язків цінностей воєнного часу та зокрема стресових ситуацій населення країни [22].

Окреслюючи загальний вектор дослідницьких спрямувань українських соціологів, висловлюємо припущення, що їхній розвиток пройшов певну еволюцію від переважно позитивістських уявлень на кшталт структурно-функціонального аналізу до збільшення питомої ваги культурницьких пояснень ціннісних феноменів. Таке зрушення відповідає світовій тенденції: аксіологічні дослідження дедалі частіше розгортаються в інтерпретативному та культурсоціологічному ключі. У той же час окремий табір українських дослідників обирає оновлені версії соціальної системології [23], що також вписується у ширший парадигмальний контекст, окреслений у цій статті.

Повномасштабна російська агресія та активна фаза російсько-української війни внесли свої корективи у дослідження аксіологічної проблематики ціннісних параметрів війни. Така тенденція викликала дедалі зростаюче наукове зацікавлення міжнародної соціологічної спільноти. Відображенням цього можна вважати підготовку та видання спеціального тематичного випуску відомого часопису “Інновації” за редакцією О. Куценко [24], у якому проблематика цінностей розглядається в контексті формування соціальної стійкості українців під час російсько-української війни. Прикметою воєнного часу стає зростання кількості спільних публікацій, зокрема у контексті ціннісної проблематики та нової якості українського громадянського суспільства, які

належать як українським, так і зарубіжним дослідникам¹. Ці напрацювання засвідчують розширення аналітичного горизонту досліджень цінностей в Україні, зокрема їхню інтеграцію в глобальні дискурси соціальної стійкості та моральної мобілізації в часі кризи, як-от війна.

Водночас попри тривалу дослідницьку традицію та чималий обсяг переважно емпіричних розвідок теоретичні засновки вітчизняних доробків здебільшого подаються фрагментарно й зазвичай відступають на другий план, на противагу емпіричній складовій. У підсумку теоретико-методологічний аспект осмислення цінностей часто є менш акцентованим і перебуває на периферії дослідницької уваги, тож виникає потреба в його додатковому й автономному висвітленні. Отже, наукова проблема, на розв'язання якої спрямована ця стаття, полягає у недостатності наявних теоретико-пізнавальних напрацювань у сфері аксіології, з одного боку, та зростаючої суспільної потреби різнобічного осмислення цінностей для успішних стратегій соціального спротиву в умовах триваючої війни – з іншого. Іншою складовою наукової проблеми є брак обґрунтувань інтегративних підходів до вивчення цінностей, які передбачають супідрядність теоретичних засновків і релевантних їм методів емпіричних досліджень. У межах соціологічних студій подекуди спостерігається дисбаланс між увагою до теоретико-методологічних засад і методичного забезпечення досліджень, що призводить до аналітичної однобічності соціологічного аналізу ціннісних феноменів і тим самим зменшує суспільно-прикладне значення доробків соціологів.

З огляду на це, **метою статті** є огляд та систематизація когнітивно-методологічних рамок соціології й окреслення їхніх можливостей для концептуального опрацювання та емпіричного вивчення цінностей.

Це ми здійснимо, спираючись на принцип зростання варіативності наукового знання, що ґрунтується на загальних положеннях генетичної епістемології Ж. Піаже про когнітивний розвиток як процес послідовного ускладнення інтелектуальних структур [25]. Тут ми виокремлюємо дві можливі апікації цього принципу в контексті розвитку сучасного соціологічного знання: 1) за розгортанням наукової думки; 2) за генезою та напрямками соціологічного пізнання. Проблематика цінностей імпліцитно включена в обидві схеми.

У першому випадку форм розгортання наукової думки аксіологічний простір у загальній структурі соціологічного знання являє собою конгломерат слабо або сильно відрефлексованих уявлень, що є найважливішим у житті людини, групи, соціуму, людства в цілому; які ціннісні орієнтири вони обирають та як їх формують; чи реалізують їх, чи залишають лише як складову на обрії свого життєвого шляху. Наукове знання в цій площині долає висхідний шлях від зародження ідеї (включно з ідеєю про цінності) та до формування низки метапарадигм (фрагментами яких є теоретизування стосовно цінностей, а також методики їхнього емпіричного дослідження). Саме тут структурна стратифікація соціологічного знання кореспондує з аналітичною традицією, репрезентованою, зокрема, у працях Дж. Рітцера, який послідовно описує ба-

¹ Identity and Borders in Flux (IBiF): The Case of Ukraine. 2024. Centre for East European and International Studies (ZOIS). URL: <https://www.zois-berlin.de/en/research/externally-funded-projects/ibif>

гаторівневу організацію соціологічного знання за рівнями абстракції [26] (рис. 1). Локус соціологічних уявлень про цінності відтак набирає вигляду багатовимірності на перехресті різного роду знань стосовно них, а також застосовуваних рівнів і методів їхнього вивчення.

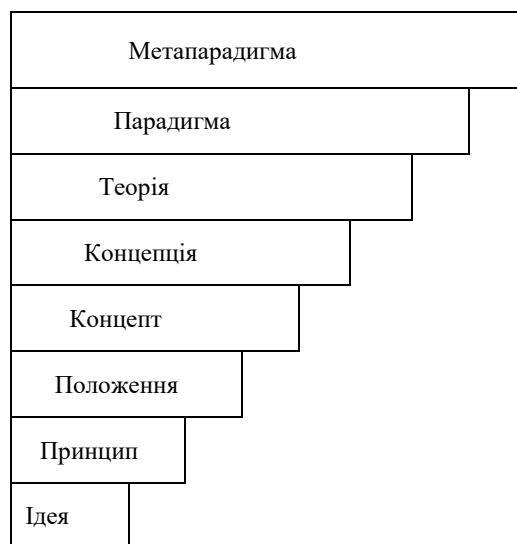

Рис. 1. Зростання варіативності наукового знання у формах його розгортання
 Джерело: складено автором за [26, р. 15–90].

Верхівку структури соціологічного знання утворює загальна соціологічна теорія (метатеорія або “гранд-теорія”), що впорядковує внутрішню будову та визначає теорії середнього рівня. Третім фрагментом цієї побудови є сукупність емпіричних знань, отриманих внаслідок проведення конкретно-соціологічних досліджень з обраних теоретичних позицій.

У другому випадку ми маємо історико-хронологічну візію розгортання соціологічного знання, яка дає змогу простежити його еволюцію від ранніх форм до сучасного стану та реконструювати зміни в підходах до ціннісної проблематики. Методично доцільно виокремити в цій загальній картині дві магістральні лінії уявлень про соціальні реалії: соціологічну класику, яка в найбільш загальному виразі представлена класичною, неокласичною та посткласичною метапарадигмами; та неокласику, яка охоплює неокласичну та постнеокласичну метапарадигми (табл. 1). Кожна з них імпліцитно містить власні модифікації уявлень про цінності.

Наведена таблиця підводить до визнання пов’язаності соціологічного аналізу цінностей з обраним осьовим принципом їхнього аналізу, з огляду на чітке окреслення змісту аксіоматичних ядер тих концепцій і теорій, які належать до окремих парадигм або метапарадигм. Покажемо це в узагальненому вигляді на прикладі двох головних груп соціологічного теоретизування – класики та неокласики.

Соціологія виникає як сукупність знань про суспільство в його позитивістській версії за взірцем природничих наук. Із неї розпочинається соціологічна класика як така. Соціологічний позитивізм як її варіація прагне до об'єктивного вивчення соціальних явищ. У такій констеляції місце цінностей не є високим: їх розглядають як соціальні факти, наявні поза свідомістю індивідів та наявні як механізми підтримки устрою суспільства. Головним завданням соціологів вважається встановлення односпрямованих каузальних зв'язків між соціальними умовами, фактами (причинами) та формуванням цінностей (наслідками) великих соціальних груп, виявлення закономірностей та їхня класифікація, але точно не їхня оцінка. Важливим принципом позитивізму є прагнення до ціннісної нейтральності, тобто об'єктивності. Прикладами соціологічних праць класичного спрямування є роботи О. Конта, Г. Спенсера, М. Вебера, К. Маркса, Ф. Енгельса, Е. Дюркгайма та інших.

Таблиця 1

**Зростання варіативності соціологічного теоретизування
в історико-хронологічній перспективі у другій половині XIX – XXI ст.**

Головні методологічні джерела соціологічних концептуалізацій	
Метапарадигми класики включно з головними парадигмами	Метапарадигми некласики включно з головними парадигмами
<i>Класична:</i> позитивізм, марксизм, еволюціонізм, веберіанство	
<i>Неокласична:</i> неопозитивізм, неомарксизм, неоеволюціонізм, неовеберіанство, структурний функціоналізм, неофункціоналізм, теорії конфлікту тощо	<i>Некласична:</i> символічний інтеракціонізм, феноменологічна соціологія, етнометодологія, парадигма обміну тощо
<i>Посткласична:</i> постпозитивізм, постмарксизм, теорії модернізації, теорії індустріального, постіндустріального, мережевого суспільства, теорії глобалізації, теорії системного аналізу тощо	<i>Постнекласична:</i> інтегративні парадигми включно з діяльнісно-активістськими теоріями та теорією комунікативної дії; постмодернізм у різних його відгалуженнях включно з постструктуралізмом; гендерна й феміністична соціологія тощо

Джерело: складено автором за [27].

Численні ідеї класиків соціології отримали подальший свій розвиток у працях неокласиків, які прагнули оновити та переосмислити положення класичної соціології без радикального розриву з її основами. Вони поділяли ідеї системності, закономірності, емпіризму, але водночас намагалися подолати обмеження позитивізму через визнання індивідів і малих соціальних груп активними суб'єктами соціальної дії.

Для неокласиків суспільство постає як цілісна, але динамічна система взаємодій, у якій структура, культура та індивідуальні дії зумовлюють і детермінують одне одного. Духовна культура (зокрема цінності та ціннісні орієнтації як її складові) забезпечує постійне самовідтворення соціальної системи через міжпоколінну передачу норм і культурних взірців; але при цьому може бути каталізатором суспільних змін: втрата

актуальності деякими цінностями здатна спричинити конфлікти між поколіннями або соціальними групами, а отже – поглибити соціальну нерівність, викликати кризу легітимності суспільного порядку та послабити соціальну інтеграцію. До провідних представників неокласики належать Т. Парсонс, Р. Мертон, які заклали підвалини структурного функціоналізму, неопозитивіст П. Лазарсфельд, неомарксист Франк-фуртської школи, Л. Козер та Р. Дарендорф як представники теорії конфлікту тощо.

Лінію соціологічного знання за лінією класики завершують представники пост-класичної метапарадигми, яка представлена багатоманітністю соціологічних вчень у діапазоні від постпозитивізму до постмарксизму з поміркованим зближенням їхніх аксіоматичних ядер завдяки входженню до обрію тематики формування постіндустріального суспільства та розгортання глобалізаційних процесів. Підходи та концепції цієї метапарадигми характеризуються більшою увагою до контексту, інтерпретації та складності соціальної реальності, де людина та її спільноти починають відігравати дедалі вагомішу (але все ж далеко не вирішальну) роль.

Посткласики визнають наявність множинності цінностей і ціннісних систем у суспільстві, проте більше не прагнуть звести її до єдиної універсальної моделі, як раніше. Вони вивчають співіснування, конфлікти та перетини різних цінностей у різних соціальних групах і спільнотах. Цінності розглядають не як універсальні та незмінні, а як такі, що багато в чому залежать від конкретного соціального, культурного та історичного контексту. Посткласики нерідко вдаються до критичного підходу, вивчаючи цінності: вони не просто описують наявні аксіологічні простори, а аналізують їх з точки зору влади, нерівності та соціальної справедливості; досліджують, як певні цінності легітимізують наявні соціальні ієрархії, та як домінуючі цінності можуть пригнічувати маргіналізовані групи (субалтерн-групи, згідно з М. Буравим) [28]. Репрезентантами посткласичної метапарадигми є представники системного аналізу (Н. Луман, І. Валлерстайн), теорій індустріального та постіндустріального суспільств (Р. Арон, В. Росту, Д. Белл, А. Турен), теорії модернізації (Ш. Айзенштадт), постпозитивізму та постмарксизму (Е. Райт, Дж. Коен) тощо.

Усі три метапарадигми класичної лінії соціології від часу становлення першої та до сьогодні здебільшого апелюють до кількісних методів, які вважаються найбільш релевантними для вивчення соціальних фактів і структур. Йдеться насамперед про різні форми стандартизованого опитування, кількісний контент-аналіз, соціологічний експеримент, моделювання та прогнозування, а також аналіз великих масивів даних (Big Data, Open Data), що дедалі частіше використовуються як емпірична база глобальних досліджень. У цьому контексті показовими є архіви Світового (WVS) та Європейського (EVS) досліджень цінностей крос-культурного характеру, які дозволяють простежувати тенденції ціннісних орієнтацій і соціокультурні відмінності різних суспільств [29; 30].

Конкуруюча група теорій, парадигм і метапарадигм разом з їхніми фрагментами ціннісної проблематики утворює строкату суміш концептуалізацій за лінією неокласики на чолі з неокласичною метапарадигмою. Найвідомішими та найвпливовішими в науковому сенсі тут є парадигми символічного інтеракціонізму (Дж.Г. Мід, Г. Блумер, І. Гоффман), феноменологічної соціології (А. Шюц, Е. Гуссерль), етнометодології

(Г. Гарфінкель), теорій обміну (Дж. Гоманс, П. Блау) тощо. Символічний інтеракціонізм розглядає цінності як динамічні соціально сконструйовані утворення, що постійно формуються та переосмислюються індивідами в процесі міжособистісної взаємодії та через інтерпретацію символів (мову, жести, знаки); у фокусі уваги перебувають суб'єктивні значення, які люди надають цінностям у своєму житті під час взаємодій. Соціальна феноменологія зміщує фокус на сенси, які люди вкладають у розуміння цінностей як найважливішого в їхньому житті, як вони їх інтерпретують та надають їм значення в контекстах життєвих ситуацій; а етнометодологія трактує цінності як те, що постійно “досягається” та відтворюється індивідами у практиках підтримання соціального порядку. У теоріях обміну цінності постають як ключові елементи мотивації, що впливають на вибір партнерів, очікування винагород і результати взаємодії [31].

Стислий огляд підходів до соціологічного осмислення цінностей логічно завершити звертанням до постнекласичного напрямку, в якому проблематика цінностей найповніше репрезентована в постмодернізмі. Він радикально дистанціюється як від класичних, так і від некласичних моделей, заперечуючи універсальні істини й метанаративи та демонструючи, як усталені ціннісні системи можуть виконувати функції влади й домінації. Цінності тут постають як плинні, контекстуальні й множинні, чутливі до соціальних, культурних та історичних чинників; дослідницький наголос зміщується на деконструкцію, критику ціннісних ієрархій, релятивізм і конфлікти цінностей. Попри поступовий відхід постмодернізму з мейнстріму, він і надалі приваблює дослідників антидогматичністю й емансипативним потенціалом.

Дещо пізніше утворюється одна з основних гілок постнекласичної соціології, яку часто йменують інтегративною парадигмою. Її поява багато в чому зумовлена прагненнями досить представницької групи соціологів позбавитись строкатої суміші теоретизувань та усякого роду дихотомій, які, як і всі дихотомії, невинувато збіднюють дослідницькі пошуки й отримані результати. У цьому плані найбільш помітними є положення Дж. Рітцера, Е. Гідденса й М. Арчер, П. Бурдьє та Ю. Габермаса. Інтегративна парадигма не дарма має таку назву, оскільки в ній акумульовано й представлено поширені у сучасному соціологічному світі уявлення стосовно соціальних реалій сьогодення, осмислення яких принципово відрізняється від класичних концептуалізацій навіть у їхніх пізніх модифікаціях. Їх об'єднує схожий категоріальний апарат з використанням таких парних понять, як структура та агент (актор), дії та практики, об'єктивне та суб'єктивне, макро- та мікро-, поле й габітус, а також соціальний капітал, життєвий світ, комунікації тощо. Крім того, у кожне з цих понять при використанні різними авторами часто вкладаються різні сенси. Для прикладу ми візьмемо міркування про цінності Е. Гідденса [32], у концептуалізаціях якого цінності не виокремлені як об'єкт дослідницької уваги; вони інтегровані в динамічні процеси соціального життя й тому також відрізняються динамікою та численними модифікаціями, змінами та трансформаціями, особливо в умовах “високої модерності”. Головними характеристиками цінностей Е. Гідденс вважає рефлексивність, невизначеність та індивідуальний вибір. Для практикуючого соціолога надзвичайно важливим є його ідея, що цінності вкорінені у повсякденних соціальних практиках і відтворю-

ються через них. Ці переконання знаходять більш повний виклад у його теорії структуризації, яка у свій спосіб долає ще одну дихотомію сучасного соціологічного знання: полярність агента й структури. Цінності включені ним до структурних властивостей, які є одночасно і засобом, і результатом соціальної взаємодії індивідів. В умовах глобалізації цінності стають дедалі менш стабільними та більш схильними до їхньої ревізії та вибору людини. Внаслідок цього люди стикаються з більшою кількістю альтернатив і мають активно конструювати свою ідентичність та систему цінностей як таку, а не успадковувати їх з минулого життя.

Теорію комунікативної дії доцільно розглядати в межах постнекласичної метапарадигми як інтегративний підхід, що спирається на положення Ю. Габермаса [33]. У центрі уваги тут перебуває формування, відтворення та зміни цінностей через комунікацію й дискурс. Цінності розглядаються як інтерсуб'єктивні конструкції, що постають у процесі раціональної, вільної від примусу комунікації, а отже – можуть бути легітимовані або делегітимовані в публічній сфері. Це відкриває можливості аналізувати, як змінюються критерії “правильного”, “бажаного” та “справедливого”; як викривлення комунікації (зокрема медіа, що керуються специфічними інтересами) підривають здатність суспільства досягати консенсусу щодо цінностей і впливають на довіру до інститутів і норм; а також як зміни в комунікативних структурах можуть спричинити кризи легітимності цінностей.

Одним з основних методів у межах цієї групи теорій є дискурсивний аналіз. Соціологи аналізують мову, аргументи та наративи, що використовуються в суспільних дебатах, політичних обговореннях, медіа та повсякденній взаємодії. Вони шукають, як цінності втілюються в мові, як вони оскаржуються або підтримуються і як індивіди намагаються переконати інших у їхній обґрунтованості.

Таким чином, адепти некласичної та постнекласичної метапарадигм зазвичай використовують якісні методи: етнографічні дослідження, включене спостереження (зокрема гарфінкелінг, або метод руйнування), глибинні інтерв'ю, фокус-групові дискусії, аналіз особистих історій і наративів, якісний контент-аналіз тощо. Вони дозволяють глибоко проникнути у світ суб'єктивних значень та інтерпретацій індивідів.

У кінцевому підсумку, якщо використати метафори, то всю історію розвитку соціології другої половини XIX – XX ст. можна презентувати у вигляді дерева (рис. 2). Стовбуром є позитивістський або об'єктивістський за характером напрям соціологічних знань про суспільство, великі соціальні структури, процеси та явища, пізніше відомий як макросоціологія. Після нього від 30-х років до середини XX ст. розвинулася суб'єктивістська гілка (згодом мікросоціологія). Від появи цього пагону й дотепер переважна більшість теоретичного думання у соціології перебуває в зоні так званої макро-мікродихотомії.

Відповідно до цього поділу на дві групи соціологічного знання (з виразним домінуванням макросоціологічних уявлень) розробляється й тематика цінностей. У макросоціологічних теоретизуваннях акцент робиться переважно на вивченні соціетальних цінностей, які притаманні певному соціуму. Мікросоціологія зосереджує увагу переважно на цінностях індивіда та (рідше) малих груп.

Соціологія другої половини XXI ст.	Трансдисциплінарність* як перспектива на майбутнє			
Соціологія XXI ст.	Методологічні повороти (культуральний, історичний; наративний; афективний, лінгвістичний; онтологічний, візуальний повороти, поворот до повсякдення та ін.), соціологічна інтервенція в інші науки. Внутрішня та зовнішня міждисциплінарність			
Соціологія останньої чверті XX – початку XXI ст.	Глобальна соціологія		Мезосоціологія	
Соціологія середини XX ст.	Макросоціологія		Мікросоціологія	
Соціологія середини XIX – початку XX ст.	Макросоціологія як єдина позитивістська наука			

Рис. 2. Етапи розвитку соціологічного знання

* Термін “трансдисциплінарність” (англ. transdisciplinarity) належить Ж. Піаже і позначає вищий рівень інтеграції, який виходить за межі взаємодії дисциплін і має на меті створити єдину систему знання, що охоплює як природничі, так і соціальні та гуманітарні науки; це взаємодія вчених без усталених академічних меж. У історії розвитку соціологічного знання ми спостерігаємо перехід від монодисциплінарності другої половини XIX ст. через мультидисциплінарність і міждисциплінарність (внутрішню та зовнішню) до трансдисциплінарності з виходом за межі соціології (перспектива на другу половину XXI ст.) [34].

Джерело: складено автором.

Очевидна контрпродуктивність двополярного уявлення про соціальний світ і його ціннісні простори, втілена в макро-мікродихотомії, спонукала соціологів до інших спроб класифікації соціологічного знання включно з ціннісною проблематикою. Проте вони незначно відрізнялися від соціологічного канону (табл. 2). Нерідко третьою перспективою вводиться соціологічний конструктивізм, який наприкінці XX ст. – на початку XXI ст. став одним із головних інструментів соціології у вивченні такого аспекту цінностей, як їхнє створення людьми в процесах конструювання. На думку деяких дослідників, конструктивізм можна було б розчинити у некласиці або постнекласичному теоретизуванні, з огляду на укоріненість конструктивістських положень саме в цих гілках соціологічного знання. Проте їхні опоненти переконані, що саме соціологічний конструктивізм поєднує об’єктивне та суб’єктивне, макро- та мікропростори (тобто виступає в ролі перехідного містка або символічного єднання цих перспектив і розуміння цінностей в їхніх межах).

Таблиця 2

Три парадигми соціологічного знання (включно з конструктивізмом)

Назва парадигми	Автори	Об'єкт дослідження	Методи
Соціологічний реалізм (об'єктивно-предметний підхід) або макросоціологія	Е. Дюркгайм, Т. Парсонс, Р. Мертон, Р. Дарендорф та інші	Суспільство, соціальні системи, соціальна структура, соціальні інститути	Кількісні
Соціологічний номіналізм (суб'єктивно-ціннісний підхід) або мікросоціологія	М. Вебер, Дж.Г. Мід, А. Шюц, Дж. Гоманс, А. Турен, З. Бауман та інші	Індивід, особистість, людина, малі соціальні групи	Якісні
Соціологічний конструктивізм (суб'єкт-об'єктний підхід)	П. Бергер, Т. Лукман, Е. Лакло, Ш. Муфф, Н. Фerkло та інші	Єдність об'єктивних умов і суб'єктивного фактора	Дискурс-аналіз, фрейм-аналіз

Джерело: складено автором.

Дж. Рітцер також пропонує тричленну модель класифікації провідних соціологічних підходів, яку беззаперечно можна застосувати й до осмислення цінностей крізь призму їхніх аксіологічних ядер (табл. 3). Так, перші дві складові (за деяким винятком) можна розглядати як макро-мікродихотомію, тоді як третя акцентує на поведінці людей і груп. Її аналітична значущість полягає в можливості вивчати як процеси реалізації цінностей, так і те, якими цінностями люди керуються у своїх повсякденних практиках – тобто їхні ціннісні орієнтації. Саме звернення уваги не так до мисленнєвого / вербального обрання певних цінностей, скільки до шляхів їхньої реалізації у власній поведінці становить одну з головних рис соціології, на відміну від більшості інших наук. При цьому зрозуміло, що самі цінності можуть бути спільними для людей, груп або суспільства, а шляхи їхнього досягнення, навіть щодо будь-якої однієї цінності, можуть суттєво відрізнятися.

Таблиця 3

Три парадигми соціологічного знання з акцентом на поведінці за Дж. Рітцером

Назва парадигми	Теоретико-методологічні напрями	Об'єкт дослідження	Методи
Парадигма соціальних фактів	Взірець – Е. Дюркгайм; структурний функціоналізм, конфліктологія, теорія систем	Соціальні факти, великі соціальні структури, соціальні інститути	Опитувальні методи
Парадигма соціального визначення	Взірець – М. Вебер; теорія дії Т. Парсонса, символічний інтеракціонізм, феноменологія, етнометодологія, екзистенціалізм	Індивід, особистість, людина, актори + визначення соціальних ситуацій та їхній вплив на дії та взаємодії	Спостереження, опитувальні методи
Парадигма соціальної поведінки	Взірець – Б. Скіннер; теорія обміну та поведінкова соціологія	Неусвідомлена поведінка індивідів, нагороди та покарання	Експеримент

Джерело: складено автором за [35].

Розглянуті дво- і трикомпонентні класифікації соціологічного знання включно з ціннісною проблематикою не вичерпують можливостей і рівнів соціологічного аналізу. У сучасному соціологічному теоретизуванні дедалі виразніше простежується зближення позицій щодо розуміння ціннісних просторів; це, зокрема, виявляється в появі вже чотиривимірних аналітичних конструкцій, наприклад, типу розробленої Дж. Рітцером [35]. Для останнього характерне поступове розгортання дослідницької логіки, в якій можна виокремити три етапи: спершу він робить спробу конкретизації макро-мікродихотомії в загальному плані (рис. 3); на другому етапі ним подано складові об'єктивно-суб'єктивного простору (рис. 4); на третьому – поєднання цих двох континуумів в одній чотиричленній формулі (рис. 5).

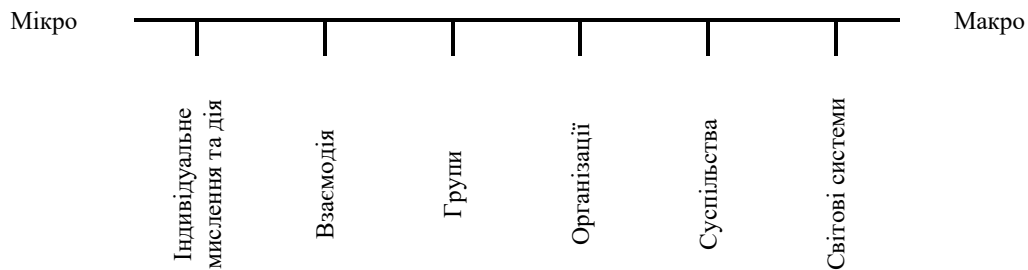

Рис. 3. Мікро- та макроскопічне:
із позначенням деяких ключових точок на континуумі за Дж. Рітцером
Джерело: складено автором за [35, р. 597].

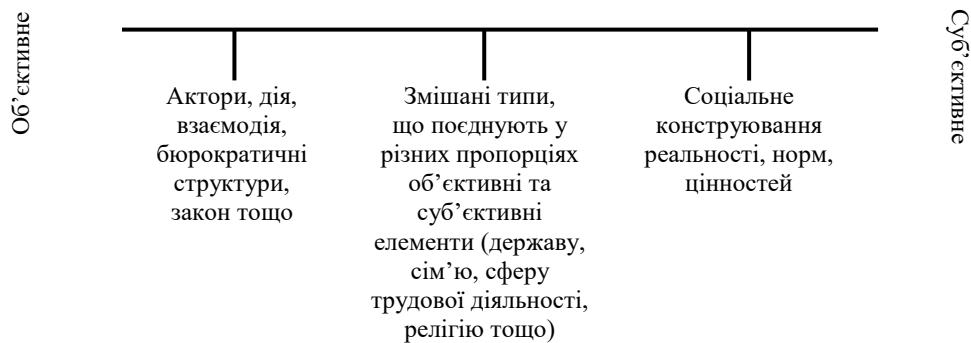

Рис. 4. Об'єктивне – суб'єктивне:
континуум із позначенням деяких змішаних типів за Дж. Рітцером
Джерело: складено автором за [35, р. 597].

Об'єктивне	Макро		Суб'єктивне
	I. Макрооб'єктивне (суспільство, право, бюрократія, архітектура, технологія, мова)	II. Макросуб'єктивне (культура, норми та цінності)	
	III. Мікрооб'єктивне (зразки поведінки, дії та взаємодії)	IV. Мікросуб'єктивне (сприйняття, переконання, різні аспекти соціального конструювання реальності)	
	Мікро		

Рис. 5. Основні рівні соціального аналізу за Дж. Рітцером

Джерело: складено автором за [35, р. 597].

Доцільно здійснити аплікацію останньої схеми Дж. Рітцера для чотиривимірного схематичного зображення розгортання цінностей в одному локусі на перехрещенні макро-мікродихотомії та об'єкт-суб'єктної дихотомії (рис. 6).

Об'єктивне	Макро		Суб'єктивне
	I. Макрооб'єктивне (офіційні, декларовані державою цінності, що набули легітимності та почасти є легалізованими в законодавстві певної держави)	II. Макросуб'єктивне (культура, норми та неформальні цінності, які певною мірою поділяються представниками великих соціальних груп і становлять основу їхньої поведінки у повсякденних дискурсивних або (ширше) соціальних практиках)	
	III. Мікрооб'єктивне (моделі поведінки, дії та взаємодії людей, базовані на загальноприйнятих у конкретному соціумі формальних цінностях, а також похідні від них ціннісні орієнтації, скеровані на досягнення / реалізацію цих цінностей)	IV. Мікросуб'єктивне (сприйняття, переконання, різні рівні соціального конструювання реальності (включно з цінностями), різні особистісні або групові цінності, ціннісні судження та ціннісні уявлення, які конструюються індивідами та малими соціальними групами, детермінують їхню повсякденну поведінку, дискурсивні та соціальні практики)	
	Мікро		

Рис. 6. Узагальнена багаторівнева схема вивчення цінностей і ціннісних орієнтацій за Дж. Рітцером

Джерело: складено автором.

Таким чином, дослідження цінностей у різних класифікаціях і типологіях соціологічного знання безпосередньо залежить від обраного осьового принципу, закладеного в аксіоматичні ядра парадигм і теорій. Водночас це дозволяє виокремити різні виміри осмислення цінностей і адекватні методи їхнього емпіричного вивчення в межах соціологічної науки. Проте як відображення зростання складності соціального світу межі зазначених вимірів виявилися затісними, особливо з розгортанням процесів глобалізації наприкінці XX ст. Тріумфальна хода глобалізації в її західному варіанті (відома також як вестернізація, або вужче – американізація, або ще вужче – макдональдизація у працях того ж Дж. Рітцера) спричинила усвідомлення провідними соціологами світу обмеженості вивчення соціальних реалій разом з цінностями у зазначе-

них площинах [36]. Важливим у цьому плані є доробок Н. Смелзера, який виокремив чотири рівні аналізу соціального життя сьогодення та відповідні чотири соціології, оперті на них: глобальну, макро-, мезо- та мікросоціології. А це ознаменувало запровадження нових вимірів у схемах дослідження тематики цінностей (табл. 6) [37].

Таблиця 6

**Різновиди соціології та рівні соціологічного аналізу цінностей
за об'єктами вивчення за Н. Смелзером**

Назва	Об'єкт вивчення	Цінності, що підлягають аналізу (за носієм цінностей)
Глобальна соціологія	Людство як глобальна система	Загальнолюдські цінності
Макросоціологія	Суспільство та великі соціальні утворення (соціальні інститути, соціальні структури тощо)	Соціетальні цінності як формалізовані, легітимізовані, усталені, конституційовані цінності певного соціуму
Мезосоціологія	Соціальні групи або спільноти	Цінності соціальної групи (зокрема волонтерів)
Мікросоціологія	Особистість, малі соціальні групи	Індивідуальні цінності

Джерело: складено автором.

З часів Н. Смелзера наведена констеляція соціологічного знання з чотирьох виокремлених ним кластерів стає усталеною й лежить в основі багатьох схематичних уявлень про його складники, утворюючи своєрідний канон як базу для досліджень соціологів. Водночас рамки цього канону стають затісними для розвитку соціологічного теоретизування (зокрема щодо цінностей) в умовах соціальних змін кінця XX – початку XXI ст. В результаті розпочинається вихід наукової думки соціологів за межі канону в низці методологічних поворотів.

Стрімкий експоненційний розвиток людства зумовив пошуки міждисциплінарних взаємодій, унаслідок чого міждисциплінарність стала однією з провідних рис соціології кінця XX – початку XXI ст. Цей процес знайшов свій вияв у так званих методологічних поворотах – фазах руху від минулого стану до сучасності, пошуку й засвоєння нових полів знань на перехресті наук, внаслідок чого виникають площини взаємодій і обміну сенсами або ж “інтерфейси” між науками. Серед них є внутрішні, що стосуються формування спільних зон наукового пошуку між окремими соціологічними дисциплінами (можливість утворення об'єднаних локусів аксіологічного знання на пограниччі окремих складових всередині соціології – соціології особистості та соціології малих груп тощо), та зовнішні – посилення соціологічної інтервенції в інші науки. Повороти охоплюють зокрема загальнонаукові зміни у розумінні об'єкта й предмета соціології, актуалізацію раніше маргіналізованих ресурсів (історичний, культуральний, наративний повороти) та розширення трактування соціальної дії й взаємодії (афективний, лінгвістичний, прагматичний, семіотичний повороти тощо). У кожному з них ціннісна проблематика набуває нових інтерпретацій і аналітичних акцентів.

Кожен з таких зовнішніх методологічних поворотів завершується створенням метатеорій у їхніх межах, які виникають на кордонах щонайменше двох наук і мають синтезований або гібридний характер, що є проявом міждисциплінарності (тобто взаємодії між різними науковими дисциплінами поза межами соціології), а також формуванням теорій середнього рівня та програм емпіричних досліджень, релевантних їхнім теоретичним положенням. І майже в кожному такому методологічному повороті присутня проблематика осмислення цінностей. Це можна проілюструвати на прикладі культурального повороту одного з класиків американської соціологічної думки Дж. Александера. У створеній ним концептуальній схемі присутні обов'язкові для довершеної цілісної структури соціологічного знання компоненти: метатеорія (або культурна соціологія), теорії середнього рівня (такі як теорія культурної травми, теорія зла, концепція нарративу тощо) і "сильна програма" соціологічного аналізу культури (на прикладі новаторського підходу до емпіричного вивчення подій, пов'язаних із Голокостом і Ватергейтом) [38; 39]. Він відходить від традиційного розуміння культури як простого відображення соціальної структури або економічних інтересів. Натомість Дж. Александер розглядає культуру з цінностями як відносно незалежну силу, яка формує її (головно) змінює соціальне життя.

Важливо розуміти, що сучасна соціологія вже сьогодні окреслює можливі горизонти майбутнього розвитку. Міждисциплінарність, імовірно, не є фінальною стадією: логіка зростання варіативності знання може призвести до появи трансдисциплінарних підходів, орієнтованих на некаузальне дослідження складних самоорганізованих систем з емерджентними характеристиками [40]. Для цього необхідні ширші аналітичні межі, здатні поєднати наукові та феноменологічні підходи до пізнання й комунікації, зокрема шляхом зближення інформатики й семіотики як потенційної основи для аналізу значення й істини [41]. Натомість ціннісний вимір у таких проєктах часто залишається імпліцитним і рідко проблематизується як автономний сегмент глобального знання.

Отже, підсумовуючи головні особливості осмислення цінностей у соціології, які відрізняють її від інших галузей знання та пізнання, ми можемо в цілому виокремити щонайменше три виміри наукового пошуку в цій сфері в умовах подальшої множинності когнітивних виборів у межах соціологічного теоретизування:

- вимір парадигмально-стратегічний;
- аналітичний вимір рівня соціологічного вивчення;
- тактичний вибір преференцій дослідження в статичній або динамічній площині.

Додатковим є четвертий вимір – емпіричний, що стосується селекції релевантних методів емпіричного вивчення обраного феномену, явища або процесу. У найбільш стислому вираженні їх можна поділити на вербальні (кількісні, якісні) та невербальні (візуальні).

Висновки. З метою унаочнення свого шляху в межах зазначених векторів / вимірів соціолог може встановити свою позицію за такими координатами. По-перше, йому слід визначитись із загальними теоретико-методологічними орієнтирами своєї дослідницької діяльності та обрати властиву його задуму парадигму або метaparadиг-

му з подальшим звуженням до певної теорії щодо цінностей. При цьому варто конкретизувати свій вибір на шаблях загальної соціологічної теорії та теорій середнього рівня як методологічних джерел своєї концептуалізації ціннісних феноменів. На цій платформі згодом формується теоретична основа його наукового пошуку. По-друге, цей вибір доцільно здійснювати у межах соціологічної класики або некласики в їхніх сучасних відгалуженнях або інших (інтегративних або інтерпретативних) напрямів із урахуванням (якщо й наскільки це потрібно) можливостей внутрішньої / зовнішньої міждисциплінарності, яка у дослідженнях цінностей часто відіграє головну пояснювальну роль. По-третє, обрання методологічних джерел і формування теоретичної основи дослідження мають бути поєднані із селекцією рівнів авторського аналізу (мікро-, мезо-, макро- або мегарівнем) із визначенням того рівня, який найбільше відповідає меті та завданням наукової розвідки, її об'єкта й предмета, оскільки різні рівні аналізу задають різні оптики інтерпретації цінностей і їхнього функціонування. По-четверте, варто попередньо визначитися з тим, в якому напрямі має бути скерований пошук автора та на що буде звернена його увага: на конститутивні сутнісні характеристики цінностей (тобто на їхній статичний конфігурації) чи на процесуальні особливості (тобто на динаміку аксіологічного простору, його зміни та трансформації), адже обидва підходи передбачають різні концептуальні моделі й різні методи їхнього емпіричного вивчення. По-п'яте, має відбутися адресна селекція поміж тим, що саме досліджуватиме соціолог у цьому річизі: ментальні / духовні / мисленнєві чи поведінкові прояви цінностей; цінності чи ціннісні орієнтації з їхньої реалізації. По-шосте, емпірична складова обраної процедури дослідження ціннісної проблематики має бути доведена до визначення релевантних методів відповідно до теоретичної основи. Запропонований алгоритм дій може бути застосований соціологом не лише для дослідження цінностей, але й для аналізу інших аспектів соціальної реальності.

Саме так, на нашу думку, виглядають покрокові процедури наукового пошуку в соціології в цілому, які демонструють її переваги та потенційні резерви порівняно з іншими академічними дисциплінами в осмисленні ціннісної проблематики.

Список використаних джерел

1. Kraatz M.S., Flores R. Reinfusing values. *Institutions and ideals: Philip Selznick's legacy for organizational studies* / M.S. Kraatz (Ed.). Emerald Group Publishing Limited, 2015. Vol. 44. P. 353–381. <https://doi.org/10.1108/S0733-558X20150000044013>
2. Schwartz S.H. Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*. 1992. Vol. 25. P. 1–65. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6)
3. Inglehart R., Welzel C. *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 333 p.
4. Rokeach M. *The Nature of Human Values*. New York: The Free Press, 1973. 438 p.
5. Hitlin S. Values as the Core of Personal Identity. *Social Psychology Quarterly*. 2003. Vol. 66 (2). P. 118–137. <https://doi.org/10.2307/1519843>
6. Vaisey S. Motivation and Justification: Toward a Dual-Process Theory of Culture. *American Journal of Sociology*. 2009. Vol. 114. No. 6. P. 1675–1715. <https://doi.org/10.1086/597179>

7. Kaiser M. The idea of a theory of values and the metaphor of value-landscapes. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2024. Vol. 11 (268). <https://doi.org/10.1057/s41599-024-02749-4>
8. Martin J.L., Lembo A. On the Other Side of Values. *American Journal of Sociology*. 2020. Vol. 126 (1). P. 52–98. <https://doi.org/10.1086/709778>
9. Akaliyski P. United in diversity? The convergence of cultural values among EU member states and candidates. *European Journal of Political Research*. 2019. Vol. 58 (2). P. 388–411. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12285>
10. Kaasa A., Minkov M. Are the World's National Cultures Becoming More Similar? *Journal of Cross-Cultural Psychology*. 2020. Vol. 51 (7-8). P. 531–550. <https://doi.org/10.1177/0022022120933677>
11. Dijck J., Poell T., Waal M. The Platform Society: Public Values in a Connective World. Oxford: Oxford University Press, 2018. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190889760.001.0001>
12. Паніна Н. Молодь України: структура цінностей, соціальне самопочуття і морально-психологічний стан в умовах тотальної аномії. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2001. № 1. С. 5–26.
13. Ручка А. Цінності та ціннісна зміна в сучасному суспільстві. *Культурологічна думка*. 2013. Т. 6. № 1. С. 172–179.
14. Бакіров В., Сокур'янська Л. Ціннісні зрушення у повоєнній Україні: напрямки, чинники, суб'єкти. *Вісник ХНУ*. 2023. № 51. С. 29–36.
15. Костенко Н. Цінності та ціннісні зміни в сучасному суспільстві: тренди і перспективи. Київ: Інститут соціології НАН України, 2020. 358 с.
16. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2022: колективна монографія / за ред. Є. Головахи, С. Макеева. Київ: Інститут соціології НАН України, 2022. 410 с.
17. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023: колективна монографія / за ред. Є. Головахи, С. Макеева. Київ: Інститут соціології НАН України, 2023. 343 с.
18. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2024: колективна монографія / за ред. Є. Головахи, С. Дембіцького. Київ: Інститут соціології НАН України, 2024. 450 с.
19. Головаха Є. Українське суспільство: шляхи трансформації. *Український соціологічний журнал*. 2016. № 19 (1-2). С. 26–30.
20. Балакірева О., Геєць В., Сіденко В., Головаха Є.І., Шинкарук Л.В., Шестаковський О.П., Ноур А.М., Савельєв Ю.Б., Серєда Ю.В., Головенько В.А., Левін Р.Я., Сокур'янська Л.Г. Ціннісна складова модернізаційних процесів у сучасному соціумі України: колективна монографія. Київ: ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, 2014. 340 с.
21. Савельєв Ю. Інклюзивна модернізація і суперечності ціннісних змін у країнах Східної Європи у 1990–2000-х роках. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2019. № 2. С. 70–97. <https://doi.org/10.15407/sociology2019.02.070>
22. Дембіцький С. Ціннісно-мотиваційна сфера під тиском: наслідки стресових станів. *Стресові стани населення України в контексті війни: досвід соціологічного вивчення: колективна монографія* / С. Дембіцький, Є. Головаха, В. Степаненко. Київ: Інститут соціології НАН України, 2025. С. 110–128.
23. Дембіцький С., Бурова О., Гломозда Д., Соболева Н., Буров І., Мариніч І. Вплив стресових станів на ціннісно-мотиваційну сферу українців під час війни. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2025. № 1. С. 5–24.
24. Kutsenko O. Resilience under fire: navigating societal challenges, agency, and innovation in times of war. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*. 2025. Vol. 38 (1). P. 1–10. <https://doi.org/10.1080/13511610.2025.2465177>
25. Piaget J. The Principles of Genetic Epistemology. London: Routledge & Kegan Paul, 1972.
26. Ritzer G. Metatheorizing in Sociology. Lexington: Lexington Books, 1991.
27. Черниш Н. Особливості розвитку української соціології в умовах російсько-української війни. *Український соціум*. 2022. № 4 (83). С. 9–27. <https://doi.org/10.15407/socium2022.04.009>

28. Burawoy M. For Public Sociology. *American Sociological Review*. 2005. Vol. 70 (1). P. 4–28. <https://doi.org/10.1177/000312240507000102>
29. World Values Survey (WVS). Wave 7. 2017–2022. URL: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV7.jsp>
30. EVS: European Values Study 2017: Integrated Dataset (EVS 2017). GESIS Data Archive, Cologne, 2022. ZA7500 Data file Version 5.0.0. <https://doi.org/10.4232/1.13897>
31. Homans G.C. Social Behavior: Its Elementary Forms. New York: Harcourt, Brace & World, 1961. 404 p.
32. Giddens A. The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration. Berkeley: University of California Press, 1984. 402 p.
33. Habermas J. The Theory of Communicative Action. Vol. 1: Reason and the Rationalization of Society. Boston: Beacon Press, 1984. 465 p.
34. Piaget J. The epistemology of interdisciplinary relationships. *Interdisciplinarity: Problems of teaching and research in universities* / OECD (Ed.). Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 1972. P. 127–139.
35. Ritzer G., Stepnisky J. Sociological Theory. 10th edition. SAGE Publications, Inc., 2018. 832 p. <https://doi.org/10.1002/9781394260331.ch81>
36. Ritzer G. The McDonaldization of Society: An Investigation into the Changing Character of Contemporary Social Life. 6th Printing. Pine Forge Press, 1996. 224 p.
37. Смелзер Н.Дж. Проблеми соціології: Георг-Зімелівські лекції. Львів: Кальварія, 2003. 128 с.
38. Alexander J. The Strong Program in Cultural Sociology. *The Meanings of Social Life: A Cultural Sociology* / J.C. Alexander. Oxford: Oxford University Press, 2003. P. 11–26. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195160840.003.0011>
39. Alexander J. Toward a Theory of Cultural Trauma. *Cultural Trauma and Collective Identity* / J.C. Alexander, R. Eyerman, B. Giesen, N. Smelser, P. Sztompka. Berkeley: University of California Press, 2004. P. 1–30. <https://doi.org/10.1525/california/9780520235946.003.0001>
40. Montuori A. Integrative Transdisciplinarity: Explorations and Experiments in Creative Scholarship. *Transdisciplinary Journal of Engineering & Science*. 2022. Vol. SP-3. P. 161–183. <https://doi.org/10.22545/2022/00209>
41. Brier S. The necessity of trans-scientific frameworks for doing interdisciplinary research: Developed from a conference paper for Paradigms Lost and Paradigms Gained: Negotiating Interdisciplinarity in the Twenty-First Century, Calgary, May 2001. *Kybernetes*. 2006. Vol. 35. Issue 3–4. P. 403–425. <https://doi.org/10.1108/03684920610653700>

Надійшла 10.11.2025

Прорецензована 24.11.2025

Доопрацьована 06.12.2025

Прийнята до друку після доопрацювання 16.12.2025

Опублікована 30.12.2025

References

1. Kraatz, M.S., Flores, R. (2015). Reinfusing values. In M.S. Kraatz (Ed.), *Institutions and ideals: Philip Selznick's legacy for organizational studies* (pp. 353–381). Emerald Group Publishing Limited, 44. <https://doi.org/10.1108/S0733-558X20150000044013>
2. Schwartz, S.H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. *Advances in Experimental Social Psychology*, 25, 1–65. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6)
3. Inglehart, R., Welzel, C. (2005). Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Rokeach, M. (1973). The Nature of Human Values. New York: The Free Press.

5. Hitlin, S. (2003). Values as the Core of Personal Identity. *Social Psychology Quarterly*, 66 (2), 118-137. <https://doi.org/10.2307/1519843>
6. Vaisey, S. (2009). Motivation and Justification: Toward a Dual-Process Theory of Culture. *American Journal of Sociology*, 114, 6, 1675-1715. <https://doi.org/10.1086/597179>
7. Kaiser, M. (2024). The idea of a theory of values and the metaphor of value-landscapes. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11 (268). <https://doi.org/10.1057/s41599-024-02749-4>
8. Martin, J.L., Lembo, A. (2020). On the Other Side of Values. *American Journal of Sociology*, 126 (1), 52-98. <https://doi.org/10.1086/709778>
9. Akaliyski, P. (2019). United in diversity? The convergence of cultural values among EU member states and candidates. *European Journal of Political Research*, 58 (2), 388-411. <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12285>
10. Kaasa, A., Minkov, M. (2020). Are the World's National Cultures Becoming More Similar? *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 51 (7-8), 531-550. <https://doi.org/10.1177/0022022120933677>
11. Dijck, J., Poell, T., Waal, M. (2018). *The Platform Society: Public Values in a Connective World*. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190889760.001.0001>
12. Panina, N. (2001). Youth of Ukraine: values structure, social well-being and moral and psychological state in conditions of total anomie. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*, 1, 5-26 [in Ukrainian]
13. Ruchka, A. (2013). Values and Values' Transformation in Modern Society. *The Culturology Ideas*, 6 (1), 172-179 [in Ukrainian]
14. Bakirov, V., Sokurianska, L. (2023). Value shifts in the Post-War Ukrainian Society: Directions, Factors, Subjects. *Visnyk of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series Sociological studies of contemporary society: methodology, theory, methods*, 51, 29-37. <https://doi.org/10.26565/2227-6521-2023-51-03> [in Ukrainian]
15. Kostenko, N. (2020). Values and Value Changes in Contemporary Society: Trends and Perspectives. Kyiv: Institute of Sociology, NAS of Ukraine [in Ukrainian]
16. Golovakha, Ye., Makeiev, S. (2022). *Ukrainian Society in Wartime. 2022: Collective monograph*. Kyiv: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian]
17. Golovakha, Ye., Makeiev, S. (2023). *Ukrainian Society in Wartime. 2023: Collective monograph*. Kyiv: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian]
18. Golovakha, Ye., Dembitskyi, S. (2024). *Ukrainian Society in Wartime. 2024: Collective monograph*. Kyiv: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian]
19. Golovakha, Ye. (2016). Ukrainian society: the ways of transformation. *Ukrainian Sociological Journal*, 19 (1-2), 26-30 [in Ukrainian]
20. Balakireva, O., Heyets, V., Sidenko, V., Golovakha, Ye., Shynkaruk, L.V., Shestakovskiy, O.P., Nour, A.M., Savelyev, Yu.B., Sereda, Yu.V., Golovenko, V.A., Levin, R.Ya., Sokuryanska, L.G. (2014). *A Valuable Component of Modernization Processes in Modern Ukrainian Society: Collective monograph*. Kyiv: State Organization "Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine" [in Ukrainian]
21. Savelyev, Yu.B. (2019). Inclusive Modernization and Contradictions of Value Change in East European Countries in 1990-2000. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*, 2, 70-97. <https://doi.org/10.15407/sociology2019.02.070> [in Ukrainian]
22. Dembitskyi, S. (2025). Value-motivational Sphere under Pressure: Consequences of Stress States. In S. Dembitskyi, Ye. Golovakha, V. Stepanenko (Eds.), *Stress states of the population of Ukraine in the context of war: Experience of sociological study* (pp. 110-128). Kyiv: Institute of Sociology, NAS of Ukraine [in Ukrainian]
23. Dembitskyi, S., Burova, O., Hlomoza, D., Sobolieva, N., Burov, I., Marynich, I. (2025). The Impact of Stressful States on the Value and Motivational Sphere of Ukrainians during the War. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*, 1, 5-24. <https://doi.org/10.15407/sociology2025.01.5> [in Ukrainian]

24. Kutsenko, O. (2025). Resilience under fire: navigating societal challenges, agency, and innovation in times of war. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 38 (1), 1-10. <https://doi.org/10.1080/13511610.2025.2465177>
25. Piaget, J. (1972). *The Principles of Genetic Epistemology*. London: Routledge & Kegan Paul.
26. Ritzer, G. (1991). *Metatheorizing in Sociology*. Lexington: Lexington Books.
27. Chernysh, N. (2022). Development Specifics of Ukrainian Sociology under the Russian-Ukrainian war. *Ukr. socium – Ukrainian Society*, 4 (83), 9-27. <https://doi.org/10.15407/socium2022.04.009> [in Ukrainian]
28. Burawoy, M. (2005). For Public Sociology. *American Sociological Review*, 70 (1), 4-28. <https://doi.org/10.1177/000312240507000102>
29. World Values Survey (WVS). Wave 7 2017–2022. URL: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSDocumentationWV7.jsp>
30. EVS: European Values Study 2017: Integrated Dataset (EVS 2017). (2022). GESIS Data Archive, Cologne. ZA7500 Data file Version 5.0.0. <https://doi.org/10.4232/1.13897>
31. Homans, G.C. (1961). *Social Behavior: Its Elementary Forms*. New York: Harcourt, Brace & World.
32. Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Berkeley: University of California Press.
33. Habermas, J. (1984). *The Theory of Communicative Action. Vol. 1: Reason and the Rationalization of Society*. Boston: Beacon Press.
34. Piaget, J. (1972). The epistemology of interdisciplinary relationships. In *Interdisciplinarity: Problems of teaching and research in universities* (pp. 127-139). Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
35. Ritzer, G., Stepnisky, J. (2018). *Sociological Theory*. 10th edition. SAGE Publications, Inc. <https://doi.org/10.1002/9781394260331.ch81>
36. Ritzer, G. (1996). *The McDonaldization of Society: An Investigation into the Changing Character of Contemporary Social Life*. 6th Printing. Pine Forge Press.
37. Smelser, N.J. (2003). *Problematics of Sociology: Georg Simmel Lectures*. Lviv: Kalvariia [in Ukrainian]
38. Alexander, J. (2003). The Strong Program in Cultural Sociology. In J.C. Alexander (Ed.), *The Meanings of Social Life: A Cultural Sociology* (pp. 11-26). Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195160840.003.0011>
39. Alexander, J. (2004). Toward a Theory of Cultural Trauma. In J.C. Alexander, R. Eyerman, B. Giesen, N. Smelser, P. Sztompka (Eds.), *Cultural Trauma and Collective Identity* (pp. 1-30). Berkeley: University of California Press. <https://doi.org/10.1525/california/9780520235946.003.0001>
40. Montuori, A. (2022). Integrative Transdisciplinarity: Explorations and Experiments in Creative Scholarship. *Transdisciplinary Journal of Engineering & Science*, SP-3, 161-183. <https://doi.org/10.22545/2022/00209>
41. Brier, S. (2006). The necessity of trans-scientific frameworks for doing interdisciplinary research: Developed from a conference paper for Paradigms Lost and Paradigms Gained: Negotiating Interdisciplinarity in the Twenty-First Century, Calgary, May 2001. *Kybernetes*, 35, 3-4, 403-425. <https://doi.org/10.1108/03684920610653700>

Received on November 10, 2025

Reviewed on November 24, 2025

Revised on December 06, 2025

Signed for printing after revision on December 16, 2025

Published on December 30, 2025